

Farg'ona Amir Temur davlati tarkibida

B. Usmonov, A. Sharafiddinov, t.f.n.

Buyuk davlat arbobi, yengilmas sarkarda Amir Temur davlati tashkil topgan dastlabki yillardayoq Farg'ona vodiysi uning davlati tarkibiga kirdi. Lekin bu hali Farg'ona vodiysi Amir Temur davlatiga to'liq buysundirilganligini bildirmas edi.

XIV asrning 70 – yillari boshlarida Farg'ona vodiysi ma'muriy tuzilishida Xo'jand viloyati alohida ajralib turardi. Vodiyning g'arbiy darvozasi bo'lmish Xo'jand shahri va viloyati jaloyiriyalar qabilasi tasarrufida bo'lib, ularning yetakchilari Bahrom jaloyir va keyinchalik uning o'g'li Odilshoh Movarounnahr siyosiy hayotida muhim o'ringa ega edilar. Bahrom Jaloyir 1370 yili Amir Husaynga qarshi olib borilgan, 1370-1371 yillarda Mo'g'ulistonga uyushtirilgan yurishlarda yetakchi sarkardalardan biri sifatida qatnashgan bo'lsa, Odilshoh ham Mo'g'uliston hukmdori Qamariddinga qarshi olib borilgan yurishlarning ishtirokchisi edi. Amir Temur 1370 yili Amir Husaynning katta xotini Chig'atoy ulusining xoni Tarmashirinning qizi Sevinch Qutlug' og'ani Bahrom Jaloyirga xotinlikka berishi, uning siyosiy ta'siri bir muncha kuchli ekanligidan dalolat beradi. Bahrom Jaloyir ham, uning o'g'li Odilshoh ham aslida o'z viloyatlari mustaqilligini saqlab qolishga intilayotgan beklar edi. Voqealarning bunday keyingi rivoji fikrimizni isbotlaydi.

Vodiyning asosiy qismi esa, ma'muriy jihatdan Andijon shahriga buysunar va uning dorug'asi etib, Amir Hamdi tayinlangan edi. Lekin markazlashgan davlat tashkil topishidan manfaatdor bo'lmagan yirik amirlar – Sari bug'o, Odilshoh va ularga qo'shilgan Amir Hamdilarning 1376-yili Amir Temur davlatiga qarshi isyon ko'tarishi Farg'ona vodiysining ma'muriy tuzilishiga katta o'zgarish kiritdi. Amirlar isyonini bostirgan Sohibqiron Farg'ona vodiysini suyurg'ol sifatida ikkinchi o'g'li Umarshayx mirzoga topshirdi. Jaloyir qabilasi esa viloyatlarga tarqatib yuborildi. Shundan so'ng Xo'jand viloyati alohida ma'muriy birlik sifatida o'z ahamiyatini yo'qotdi va Farg'ona ulusining bir qismiga aylandi.

Umarshayx mirzo Farg'ona vodiysini Andijon shahridan turib boshqardi. Uning davrida Farg'ona vodiysi yirik harbiy va ma'muriy birlik – ulus sifatida shakllandi. Movarounnahrining shimoli va sharqidagi barcha siyosiy-harbiy jarayonlarda asosiy o'rin tuta boshladi. Misol uchun, 1388 yili Movarounnahr bir vaqtda ikki ko'chmanchi davlat – Oltin O'rda va Mo'g'ulistonning xujumiga uchraganda, Umarshayx mirzo boshliq Farg'ona qo'shinlari ham O'trorda, ham Andijonda bosqinchilarga qarshi jang qildilar. Aynan shu janglarda Umarshayx mirzo va uning qo'shinlari ko'rsatgan jasorat Amir Temur tomonidan alohida e'tirof etiladi.

1393 yili Fors viloyatining to'liq bo'ysundirilishi va Muzaffariylar sulolasining taxtdan tushirilishi munosabati bilan Umarshayx mirzo Farg'ona vodiysi hokimligidan olinib, Fors viloyati hokimi etib tayinlanadi. Farg'ona vodiysini boshqarish esa uning o'g'li Iskandar mirzoga topshiriladi.

Iskandar mirzo 1393-1399-yillarda Farg'ona ulusini boshqardi. 1399-yili Farg'ona vodiysiga qo'shni bo'lgan Mo'g'ulistonda Xizr Xo'jaxonning vafot etishi natijasida o'zaro urushlar boshlandi. Bu o'zaro urushlardan foydalanib, Iskandar mirzo Farg'ona qo'shini bilan Mo'g'ulistonga yurish qiladi. Bu yurish davomida Yorkent, Sariqamish, Kalpin, Alamko'l, Oqsuv, Xo'tan kabi shahar va qal'alar egallanadi. Bu haqida Sharafiddin Ali Yazdiy yozadi: «Alqissa amirzoda Xo'tang'a etdi, andog'i el peshkashlar bilan chiqib, tobe' bo'ldilar. Va andog'i qal'alar musaxxar bo'ldi. Va amirzoda Qorong'utog' sori bordi va andin qaytib, ul qish Qoshg'arda o'ltirdi».

Garchi Iskandar mirzo Mo'g'uliston yurishida katta g'alabalarga erishib, behisob o'ljalardan qaytgan bo'lsa-da, bu hol Amir Temur nomidan Farg'onani boshqarayotgan Muhammad Sultonga ma'qul bo'lmadi. Chunki, Muhammad Sultonning o'zi ham bu yurishni amalga

oshirmoqchi edi. U Iskandar mirzoning hatti-harakatini markaziy hukumatga qarshi o'zboshimchalik, bo'ysunmaslik deb baholadi va uni hibsga oldirdi. Iskandar mirzoning otabegi Bayon Temur Bekkichik va boshqa mulozimlar, jami 26 kishi qatl etildi. Iskandar mirzoning o'zi esa, 1402-yilgacha hibsdan ozod etilishi xususida «Zafarnoma»da quyidagi ma'lumot keltiriladi: «...Ani Sohibqiron qoshiga kelturub, ulug' devorda yarg'u surub, yasoq tayog'i urub, bandini ko'tardilar».

Yuqorida bayon etilgan voqealar natijasida 1399-yili Farg'ona ulusi tugatilib, to 1404-yilgacha beklar boshqaruvida bo'ldi va Movarounnahr tarkibiga kiritildi. 1404-yilda Farg'ona vodiysi ma'muriy tuzilishida ancha o'zgarish sodir bo'ldi. Shu yili Farg'ona vodiysi, Tarozi, Qashg'ar va Xo'tan hududlarini birshlashtirgan yangi ulus tashkil etildi. Bu ulusni boshqarish Ibrohim mirzoga topshirildi. Lekin ko'p o'tmay Amir Temurning vafot etishi yangi ulusning tashkil topishiga xalaqit berdi. Farg'ona vodiysi esa Temuriylar davrida yana Movarounnahr tarkibiga qaytarildi.